

Thus, the basis for the archaeological heritage management of WWI is using an interdisciplinary approach (archaeology, history, geography, landscape, remote sensing, GIS technologies, SWAT analysis, Earth sciences), awareness, and the most non-invasive methods possible.

It is especially important to remember that the legacy of this war is not only the front line, but also a variety of airports, ammunition storage sites, trenches, earth barriers, military fortifications, dugouts, bunkers, cemeteries, etc.

Let the WWI remain the First only because the Second was, but not the Third will happened ever in the World.

List of used sources

1. European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised) 1992 (European Treaty Series No. 143). Valletta 16.01.1992. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=143>.
2. Thomas S., Deckers P. And now they have taken over: hobbyist and professional archaeologist encounters with the material heritage of the First World War in western Belgium // International Journal of Heritage Studies. Vol. 28 (1). 2020. P.1–15. DOI: <https://doi.org/10.1080/13527258.2020.1858142>.
3. Faulkner N. 1914 and the Archaeology of Modern Industrialised War. Revue Française de Civilisation Britannique [Online]. Vol. 20 (1). 2015. DOI: <https://doi.org/10.4000/rfcb.290>.
4. Martin V. A First World War example of forensic archaeology. Forensic Science International. Vol. 314. 2020. P. 110394. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2020.110394>.
5. Saey T. et al. An interdisciplinary non-invasive approach to landscape archaeology of the Great War // Archaeological Prospection. Vol. 20 (1). 2013. P. 39–44. DOI: <https://doi.org/10.1002/arp.1437>.
6. Saunders N. J. Killing Time: Archaeology and the First World War. The History Press Limited, 2007. 256 p.

Оксана ДЖИВРА

*викладач суспільних дисциплін Галицький фаховий коледж
імені В'ячеслава Чорновола*

ТРАГЕДІЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, ЇЇ ВІДЛУННЯ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

Минуло сто десять років від початку Першої світової війни – однієї з найбільших катастроф в історії людства. Віковий ювілей суттєво актуалізує увагу світової й української спільноти до подій Першої світової війни або Великої війни 1914–1918 рр. Слід віддати пошану героїзму предків незалежно від того, на чьому боці вони боролись, та вшанувати пам'ять усіх полеглих у цій світовій бойні. Звісно, необхідно переосмислення наслідків і фундаментальних зрушень, до яких спричинило це глобальне мілітарне дійство, яке породило світ сучасного зразка. За своїми універсальними масштабами й демографічними втратами ця війна значно перевершила все, що відбувалося до неї у ході найбільших міжнародних воєнних конфліктів в історії людства.

Війна – це максимальне напруження всіх наявних сил народів-учасників, це величезний виплиск творчої та деструктивної енергій, це колосальний державотворчий ентузіазм. Згадаймо, що тільки у «непроглядному пеклі» Вердена до кінця 1916 р. підірвано 26 млн звичайних снарядів і 100 тис. снарядів, начинених отруйними газами. Перша газова атака у військовій історії на Західному фронті 1915 р. професор Фріц Габер, німецький хімік, стверджував, що ця нова зброя дає змогу під час війни швидше і гуманніше знешкоджувати ворожі війська. Він теж був на місці події під час випробування свого винаходу. Газоподібний хлор став наслідком жажливого спустошення. Люди

помиралі у пекельних муках, гинули птахи, тварини уся природа. А у 1918 р. Фріц Габер отримав Нобелівську премію з хімії [1, с. 4].

Перша світова війна 1914–1918 рр. стала переломною подією для світової історії, визначивши значною мірою подальший розвиток людської цивілізації. Зокрема відомий історик Тарас Гунчак писав: «Проблеми Першої світової війни з історичної точки зору, з величезним розмаїттям учасників та жертв цієї війни, є такими складними, що намагання звести їх до простої формули добра і зла, друзів і ворогів або правильних чи неправильних результатів було б надмірним спрощенням. Залишається багато білих плям, розуміння яких можна досягнути лише старанним та чесним дослідженням усіх наявних фактів» [2].

Тернопільщина в період Першої світової війни опинилась в центрі активних військових дій з перших днів світового кривавого конфлікту. Фронт неодноразово прокочувався своїм страшним вогняним смерчем по містах і селах краю, несучи смерть, горе та страждання. Драматичним моментом було і те, що терени нашого краю були розділені між ворогуючими сторонами, адже більша частина Тернопільської області знаходилась під владою Австро-Угорщини, а північна та північно-східна частина перебували під владою росії. Український народ боровся і вмирав за імперії, які століттями придушували його національний рух [4].

З початком Першої світової війни постало і таке ганебне явище як переслідування українського народу, через начебто засилля російської пропаганди в Галичині. І. Карпинець у монографії «Галичина: військова історія 1914–1921 рр.» зазначав «...нездатним австрійським генералам треба було скинути з себе вину на когось іншого. І винувник найшовся: українському народові в Австро-Угорщині закинено зраду й шпигунство в користь росії...» [5, с. 65] Правда уже з січня 1915р. дане ганебне явище жорстко засуджено: фактично припинилось про що йшлося у наказі архикнязя Фердинанда «...необхідно знати кожному воякові, що безумовно фальшивим є уважати русинів зрадниками до живучого в Галичині населення потрібно відноситись як найбільш приязно... Галичина не є чужим краєм...» [5, с. 65].

Реакція ж російської військової адміністрації також була досить специфічною, проголошуючи доктрину «руськості галичан», проводилась політика жорсткого і безкомпромисного нищення українства, закрито усі українські національно-культурні установи, ліквідовано україномовні видання, жорстоких переслідувань зазнала греко-католицька церква. Відкрились курси російської мови для вчителів сільських шкіл. Як політичний хід, що ставив за мету привернути лояльність польського населення краю, російська влада дозволила відкрити початкові школи, польську гімназію та учительську семінарію.

У 1916 р. окупаційна влада відкриває і малоруські школи, у Тернополі, відкривається Вчительська семінарія, гімназія. Весь освітній процес проходив під жорстким контролем і боротьбою з антиросійськими і «мазепинськими» настроями. Для виконання цих завдань з 1 січня 1915 р. російська мова стала обов'язковим предметом в усіх навчальних закладах, пропагувалась російська історія та географія [6].

Українська мова викладання отримувала тимчасовий дозвіл на вживання на основі російської фонетики тощо. Уже в той час активно працювала російська пропагандистська машина. Для ознайомлення російського офіцерства з настроями в Галичині та сприяння в оцінці ситуації видано цілий ряд особливих методичок. Щось дуже подібне на російську пропаганду сьогодні і до війни. Дана проблема вимагає глибокого наукового дослідження. Звісно у Тернополі та інших містах краю заборонялась діяльність українських установ, їхні будівлі були передані військовим. За згодою губернатора працювала лише «Народна торгівля», але її директора Миколу Турина пізніше вивезено на Сибір [6].

Та особливо драматичним було соціально-економічне становище жителів краю. Відомо, що економіка краю і до військових дій 1914 р. була слабо розвинута, а фінансовий та матеріальний рівень життя більшості населення був жалюгідний, а у ході бойових дій та численних руйнувань то вже годі й казати.

Красномовною в даному плані є стаття О. Мазур та І. Патера «Галицька «руїна»: соціально-економічне становище Галичини 1914–1915 рр.». Автори акцентують увагу на тотальну нестачу продовольства в краї, про необхідність допомоги харчами. Але було б наївно вважати турботу російської влади про населення Галичини з позиції гуманізму чи філантропських ідей, окупаційна адміністрація як і військове керівництво дбала про стан і боєздатність війська. У телеграмі головнокомандувача Південно-Західним фронтом Г. Бобринському сказано, що можлива епідемія голодного тифу серед населення внаслідок систематичного недоїдання легко може перекинутись на армію. Тому настійно необхідно вже тепер організувати допомогу голодуючому населенню. Тому допомога потрібна вже навіть не з людяності, а просто з почуття власного нашого збереження, щоб запобігти вибуху і розвитку епідемій на ґрунті голоду [7].

Причина голоду зокрема на Тернопільщині у 1915 р. зумовлена відсутністю достатньої кількості робочих рук, так як більшість чоловіків була мобілізована до війська, також відчувалася нестача коней, реманенту, насіння та продовольства у цілому. На Тернопільщині посіви ярих культур і коренеплодів на весну 1915 р. склали 228289 моргів землі в той час як весною 1914 р. посіви ярих культур були 647686. Це майже у 2,8 рази менше. У Бережанському повіті з 3835 будинків з господарськими будівлями знищено 1868 (49 %) від житлового фонду. У восьми повітах Тернопільщини поголів'я волів з початку війни до лютого 1915 р. скоротилося з 16342 – до 9359 [8]. Також спостерігалось різке скорочення поголів'я коней, корів та свиней. Ситуація стала ще критичнішою у 1916 та 1917 рр.

У результаті затяжних боїв на Тернопільщині зруйновано десятки містечок, спалено сотні сіл, знищено близько мільйона житлових та господарських будівель. Масово гинули від голоду та епідемій жінки, діти, люди похилого віку. В Австрії та Росії перебували сотні тисяч біженців та вигнанців. І російська, і австро-угорська влада усі зусилля спрямовували на вирішення воєнних потреб, не переймаючись проблемами й потребами цивільного населення. У 1915 р. москалі, відступаючи, а подібна картина спостерігалася і у 1917 р. спалили близько половини урожаю в полях, фактично використавши стратегію «випаленої землі». Військові дії призвели до масової міграції населення до відносно спокійних територій краю. Так, у Скалаті в 1916–1917 рр. налічувалось 7,5 тис. осіб в той час як у 1914 р. мешкало 2,8 тис. [8].

Безрадісна земля, де панує колоніальна атмосфера. Такою побачили бельгійці Тернопільщину прибувши на Східний фронт як союзники по коаліції. «Відкривається нерівна місцевість із чорноземами та шрамиами траншей на захід від міста Тернополя. До початку війни тут був густий ліс, але тепер він знищений бомбардуваннями або вирубаний на дрова. На цій безрадісній землі, охопленій війною, живуть, русини – сільське населення Західної України... Майже ніде немає бруківки, і коли починаються весняні дощі, дороги між селами перетворюються на багністі моря» [1, с. 42]. Бельгійські солдати та офіцери брали участь у військових діях на Тернопіллі упродовж 1916–1917 рр. Більшість загиблих знайшли свій останній спочинок на цвинтарі Тернополя.

Нинішнім поколінням, хто живе сьогодні, за більш ніж сто років, винятково важливо осмислити трагічний досвід тієї Великої війни, її перебіг, наслідки та уроки. Особливо зараз коли триває чергова війна на українській землі. Це абсолютно повною мірою стосується і нас, українців – адже Перша світова війна залишила кривавий, непоправний слід у нашій національній історії.

Світова «первинна катастрофа» ХХ ст. створила умови для донесення змісту українського питання до європейської політичної свідомості. Від його позитивного розв'язання залежало не лише майбутнє українців, а й тих монархій, яким належала їхня територія. Відомий чеський публіцист Карел Гавлічек наголошував: «Україна – це постійне прокляття, яке самі над собою проголосили її гнобителі. Так їм мститися пригноблена Україна... Доки не буде виправлена кривда, завдана українцям, доти неможливий справді міжнародний спокій» [3].

Ці слова спонукають усіх нас і світову спільноту до роздумів, оскільки події, що відбуваються сьогодні в Україні, укорінені у стані нестабільності, які народилися ще у 1914 р. Значні руйнування та страждання випадають на долю Тернопільщини у 1916 р. Спричинені невдалим наступом російських військ взимку 1916 р. в районі села Добропілля на Бучаччині та грандіозний наступ у червні 1916 р. відомий як Брусиловський прорив призвели до сильних руйнувань та повної стагнації в економіці краю. Багатогадинне бомбардування по містах і селах Тернопільщини спричинило руйнування у багатьох населених пунктах, фактично знищено довоєнну забудову. Зокрема вщент зруйновано містечко Язлівець, яке у XV–XVI ст. значно розвинуте та слугувало торговим конкурентом Львова. Надзвичайно потужним виявився шквал вогню на теренах Бучаччини та Монастирищини у 1916 р. Історичною правдою є те, що під час літнього прориву Брусилова на фронті в Галичині загинуло понад мільйон солдатів. Це – жертви механізованої війни [1, с. 67].

Язлівецька битва 1916 р. ще вимагає глибокого вивчення з позиції військової історії. Адже найбільшого успіху досягла 9-а армія генерала Лечицького, яка опершись на дії 7-ї армії Щербакова в районі Язлівця –Бучача на південному фланзі удару Брусилова вийшла 18 червня на Чернівці, а 30 червня на Коломию. Ці успіхи коштували росіянам дуже дорого, адже прорвати глибокоешолоновану оборону австрійців було неймовірно важко. Слід зазначити чи можливо навіть припустити, що саме на теренах Галичини зокрема Тернопільщини російська військова машина знекровилась, активний початок цьому поклав здавалось би вдалий прорив Брусилова, і особливо на південному крилі. Ресурси були вичерпані, економіка росії не витримувала мілітаризації, військових також катастрофічно не вистарчало. Усе це стало в кінцевому результаті сприятливим підґрунтям для розвитку революційних ідей.

У 1917 р. на теренах нашого краю проходив найдраматичніший акт війни для російської армії, тут вона зазнала повного краху і фактично перестала існувати як значуща військова структура. Власне події ознаменовані невдалим наступом Керенського, після якого неконтрольовані маси розкладеного російського війська покотилися з району Юстинівки, Конюхів, Денисова, Зборова на схід. Хоча російські війська отримали значну підтримку від союзників у зброї та амуніції, сюди в район Озерної та Бережан дислоковано як бельгійський так і англійський бронедивізіони але бойовий дух солдат вже був підірваний, вони не хотіли йти на смерть за покликом промов О. Керенського.

Після катастрофи в Конюхах, під Зборовом, Озерною, всі уже усвідомлюють, що російські війська 1917 р. не можна порівнювати з тими що йшли в атаку під час Брусиловського прориву. Конюхи, Зборів, Озерна – чорна сторінка в історії кампанії [1, с. 104]. Коли стало зрозуміло, що настав крах наступу росіян, розпочалися бомбардування австро-німецькою авіацією Тернополя. На наступний день місто терміново евакуюють. Розпочалася втеча російської армії. Їх було тисячі, три чверті російської армії втікало [1, с. 107]. Жахливе мародерство, вбивства і різня мирного населення ознаменували собою відступ москалів. Деградована російська армія чинила жахіття та вбивства серед цивільного населення краю. Це підтверджують і очевидці тих подій, бельгійські вояки. Вони стріляють, виламують двері, й коли знову виходять надвір, їхні багнети а крові [1, с. 109]. Територія Тернопільщини опинилася у 1914–1918 рр.

в горнилі воєнного протистояння, що стало трагедією на наших землях і вплинуло на долю населення краю, де проходили ці драматичні події.

Список використаних джерел

1. Август Тірі Пілігрими Великої війни. Одиссея бельгійського броневих дивізіону у 1915–1918 роках. К.: Темпора, 2010. 240 с.: іл.
2. Перша світова та Україна. Цифри, втрати, статистика. URL: <https://tefact.org.ua/history/persha-svitova-ta-ukrayina-tsifri-vtrati-statistika.html>
3. Україна в Першій світовій війні: між Сциллою і Харибдою. URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/ukrayina-v-pershiy-svitoviy-viyni-mizh-scilloyu-i-haribdoyu-.html>
4. Події Першої світової війни на Тернопільщині. URL: <https://irp.te.ua/2009-09-27-18-43-21/>
5. Карпинець І. І. Галичина: військова історія 1914–1921 років. Львів.: Видавничий дім «Панорама», 2005. 376 с.: іл.
6. Микола Лазарович Друга російська окупація Тернопілля (1916–1917 рр.) URL <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8266/1/...pdf>
7. Мазур О. Я., Патер І.Г. Галицька «руїна»: соціально-економічне становище Східної Галичини (1914–1915 рр.) URL: https://vlp.com.ua/files/06_7.pdf
8. Баран І. В. Вплив бойових дій на становище міст і сіл Східної Галичини на початку Першої світової війни. URL <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/10b900d5-f002-45b3-8376-65c934fba47/content>

Юлія ГРАБЕЦЬ

здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА В ПРОЦЕСАХ ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Події Першої світової війни спричинили розпад імперій, зокрема Австро-Угорської і російської. Українці спробували реалізувати власні державницькі прагнення, утворивши Західноукраїнську Народну Республіку (далі – ЗУНР). Проте, згідно з рішенням Ради послів держав Антанти від 15 березня 1923 р. регіон увійшов до складу Польської Республіки. Попередньо ще у 1919 р. на Паризькій мирній конференції польське представництво зобов'язалося перед учасниками надати українському населенню автономію.

Воєнні дії та російська окупація в період Першої світової війни на теренах Східної Галичини спровокували низку негативних наслідків. Серед яких були: економічний занепад регіону, падіння життєвого рівня населення, значні матеріальні втрати, «чистки» та депортації місцевого населення, сповільнення темпів розвитку освіти та культури. Керівництво Польської Республіки не сформувало стратегії відновлення регіону, оскільки зосередилося виключно на експлуатації ресурсів і проведенню колонізації місцевого українського населення. В цих умовах Греко-Католицька Церква (далі – ГКЦ) продовжувала виконувати роль як духовного, так і національного лідера в регіоні. Митрополит Андрей Шептицький в міжвоєнний період у більшості своїх звернень наголошував на тому, що священник мав бути для своєї пастви духовним опікуном, наставником, а також активно брати участь у вирішенні соціальних проблем, провадити свою роботу в контексті збереження національно-культурної самобутності українців [1, с. 46].

Керівництво ГКЦ, маючи на меті подолання соціально-економічної розрухи та занепаду в регіоні, сформувало стратегію роботи. Серед першочергових заходів були проведення просвітницької роботи та надання практичної допомоги населенню для відновлення власних господарств, побуту; популяризація